www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

ANKARA SCIENCE UNIVERSITY

Research Article / Araştırma Makalesi

Marmaris ve Milas İlçelerinde Bulunan Figürlü Kapı Tokmaklarından Örnekler*

Examples of Figured Door Knobs Found in Marmaris and Milas Districts

Oktay Başak** - Nurullah Olaş***

Abstract: The aim of the research is to draw attention to different types of figured knockers, which are among the most important door fittings of the past, whose numbers are decreasing day by day in Marmaris and Milas districts. During the field studies conducted between 2017 and 2018 on door knockers and mirrors in Marmaris and Milas districts; 20 figured knockers were identified, 19 of which were in the form of hands and 1 in the form of a bird. The knockers, most of which were made of bronze and brass alloys using the casting technique, were tried to be analyzed by subjecting them to typological distinction. In addition to being used to inform the household of outsiders, the majority of the knockers, which contribute to the completion of the ornamental compositions of the doors, were imported from Europe and reproduced by making molds in domestic workshops. Since the same or similar molds were used for most of them, except for a few exceptions, most of them do not bear the date of manufacture or the master's inscription, thus avoiding a precise dating. However, considering that the earliest dated examples in Anatolia do not date earlier than the 19th century, it can be said that the examples discussed belong to the 19th century and later. In our age of rapid technological development, many different means of communication have begun to take the place of the mallets, which were once a favorite means of communication, as in many fields. The mallets, which are understood to have been made by local craftsmen in many regions of Anatolia from different materials at different dates in line with the demands, contribute to understanding the aesthetic values of the period they belong to and the culture they represent, as well as their functions. Despite these characteristics, unfortunately, they are no longer found where they should be, but in bazaars and neighborhood markets where copper objects are repaired and sold, or in the showcases of museums and private collectors. Most of the knockers discussed in the study, which also touches upon the history of some early examples with visuals, are in-situ. Instead of introducing the artifacts one by one, the general characteristics of the artifacts are emphasized and presented with similar examples from Turkey and abroad.

Structured Abstract: Until recently, door knockers, which were frequently found on the entrance doors of houses and courtyards, also attracted attention as one of the important means of communication. As they were replaced by many different means of communication in this technological age, the demand for them has

*Bu çalışma, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalında 2018 yılında hazırlananmış olan *"*Muğla **(**Menteşe), Milas ve Marmaris Evlerinde Bulunan Kapı Tokmakları*"* adlı yüksek lisans tezinin bir bölümünün yeniden değerlendirilmesiyle oluşturulmuştur.

**Sorumlu Yazar: Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü
Corresponding Author: Assoc. Dr., Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Literature, Art History Department
ORCİD 0000-0003-4268-2356
okbasak@gmail.com, oktay@yyu.edu.tr
*** Yüksek Lisans Mezunu, Serbest Araştırmacı
Master's degree, Independent Researcher
ORCİD 0009-0004-8578-3901
nurullaholas@gmail.com

Cite as/ Atıf: Başak, O., & Olaş, N. (2024). Marmaris ve Milas ilçelerinde bulunan figürlü kapı tokmaklarından örnekler. *Turkish Studies, 19*(2), 483-505. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.73675
Received/Geliş: 15 November/Kasım 2023
Accepted/Kabul: 25 June/Haziran 2024
Published/Yayın: 30 June/Haziran 2024
Checked by plagiarism software

CC BY NC

decreased day by day. This study aims to draw attention to these once-favorite communication tools, as their number is decreasing day by day due to several natural and human factors. In the field studies conducted between 2017 and 2018 on the door knockers and mirrors in Marmaris and Milas districts, one of the leading touristic districts of Muğla, one of the most important tourism destinations of Anatolia; 20 figured knockers were identified, 19 of which were in the form of hands and 1 in the form of a bird.

In addition to being used to inform outsiders about the household, the knockers also contribute to the completion of the ornamental compositions of the doors. As is the case in Anatolia in general, the majority of the different types of knockers in these districts were made of bronze and brass alloys using forging and casting techniques. Most of the knockers are in situ and some of the examples belonging to the early period are illustrated with visuals and their history is also mentioned. In order to avoid repetition, the artifacts are not introduced one by one, but their general characteristics are emphasized and they are introduced with similar examples in Turkey and abroad.

In addition to those reproduced using similar molds, many examples of different types made using different molds were identified. The typology of the knockers, in which eight different types were identified due to the workshop or workmanship, was determined according to the arrangement on the wrist, as is done in other studies in the field.

The same or similar molds were used in the knockers, many of which were imported from Europe and reproduced by making molds in domestic workshops. Except for a few examples, a precise dating has been avoided since the construction date and master inscription are not included. Since they can be reused or even moved to other places, it is not considered very healthy to date them based solely on the date of the structures in which they were found in situ. However, considering that the earliest dated examples in Turkey do not date earlier than the 19th century, it can be said that the examples discussed belong to the 19th century and later.

In terms of material, construction and ornamentation technique, these knockers share similar characteristics with their contemporaries; however, the decoration and material of the ones with patinated surfaces are clearly understood, while the material of the ones that have been repeatedly painted together with the doors on which they are located is not clearly understood. However, based on the material information in various studies on similar knockers, it is understood that most of them were made of brass and some of them were cast in bronze.

The knockers measure between 8.5x 3.5 and 16x8.5 cm on average, and 13 of the 19 hand-shaped knockers were made in the shape of the left hand. The knockers here, which attract attention with their elegant and different types, exhibit common characteristics with the knockers in many regions of Anatolia such as Divriği, Kula, Safranbolu, Şanlıurfa, Diyarbakır, Kastamonu, Beypazarı, Isparta, Mardin, Ankara and Antalya, especially Ayvalık, in terms of size, construction, ornamentation and materials used. Although most of the knockers in the province, where eight different types were identified, are left-handed, it is noteworthy that, as in other cities, all of the knockers in the oval-browed bracelet type and the fiyong-browed-flat bracelet type were made in the right hand.

Hand-shaped knockers, which are thought to have been imported from Europe during the Westernization period and then reproduced in local workshops by taking molds in order to meet the demand, may show some differences in the details due to workmanship, although they have the same typology. Apart from the imported ones, especially considering the large number of surviving examples, it is understood that this type of knockers were made by local craftsmen in many regions of Anatolia in different materials at different dates in line with the demands.

In addition to their functions, the knockers, which contribute to understanding the aesthetic values of the period to which they belong and the culture they represent, unfortunately, are no longer where they should be, but in bazaars where copper objects are repaired and sold (Fot.96), in neighborhood markets (Fot.97a,b) or in the showcases of museums and private collectors. In parallel with the destructive characteristic of the Anthropocene era, traditional Anatolian houses built with horizontal architecture have been replaced by vertical architecture with urbanization, and with the change in the traditional lifestyle, the knockers, which were one of the most popular means of communication in the past, have unfortunately started to be forgotten by leaving them to many different interesting communication tools that have developed due to technology.

Keywords: Art History, Muğla, door knocker, hand, in situ

Öz: Araştırmadaki amaç, Marmaris ve Milas ilçeleri özelinde, sayıları gün geçtikçe azalan, bir zamanların en önemli kapı aksamlarından, figürlü ve el şeklinde yapılmış olan farklı tipteki tokmaklara dikkatleri çekmektir. Marmaris ve Milas ilçelerindeki kapı tokmak ve göbekleriyle (aynalarıyla) ilgili, 2017-2018 yılları arasında yapılan saha çalışmalarında; 19'u el, 1 adedi ise kuş şeklinde olmak üzere 20 tokmak tespit edilmiştir. Ekseriyeti bronz ve pirinç alaşımından döküm tekniği kullanılarak yapılmış olan tokmaklar, tipolojik ayrıma tabi tutularak irdelenmeye çalışılmıştır. Dışarıdan gelenlerin, hane halkını haberdar etmek amacıyla kullanılmalarının yanı sıra, kapıların süsleme kompozisyonlarının tamamlanmasına da katkı sağlayan tokmakların büyük bir bölümü Avrupa'dan ithal edilerek yurt içindeki atölyelerde kalıbı çıkarılarak çoğaltılmıştır. Çoğunda, aynı ya da benzer kalıplar kullanılmış olduğundan, istisna birkaç örnek dışında, çoğunda yapım tarihi ve usta kitabesi yer almadığından, kesin bir tarihlendirmede bulunmaktan kaçınılmıştır. Ancak Anadolu'da tarihi belli olan en erken örneklerin 19.yüzyıldan önceye gitmediği göz önünde bulundurulduğunda ele alınan örneklerin de 19. yüzyıl ve sonrasına ait oldukları söylenebilir. Teknolojinin hızla gelişim gösterdiği çağımızda, birçok alanda olduğu gibi bir zamanların gözde haberleşme araçlarından olan tokmakların yerini de çok farklı haberleşme araçları almaya başlamıştır. Anadolu'nun birçok bölgesinde yerel ustalar tarafından, talepler doğrultusunda değişik malzemeden farklı tarihlerde yapılmış oldukları anlaşılan tokmaklar, işlevleri yanı sıra, ait oldukları dönemin estetik değerlerini ve temsil ettikleri kültürü anlamaya da katkı sunarlar. Bu özelliklerine rağmen, ne yazık ki, artık olmaları gereken yerlerinde değil, bakır eşyaların onarılıp satıldığı çarşılarda, semt pazarlarında ya da müze ve özel koleksiyonerlerin vitrinlerinde yer almaya başladılar. Bazı erken örneklerin görselleri eşliğinde tarihçesine de değinilen çalışmada incelenen tokmakların çoğu, in-situ durumdadır. Ele alınan eserler, tek tek tanıtılmak yerine, genel özelliklerine vurguda bulunularak yurt içi ve dışındaki benzer örnekler eşliğinde sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Sanat Tarihi, Muğla, kapı tokmağı, el, in-situ

Giriş

Anadolu'daki en erken tokmak bulgularına *yazma* eserlerdeki minyatürlerde rastlanılmaktadır.[1] Robot biliminin öncülerinden El Cezeri'nin *Otomata* adlı yazmasının mekanik aletlerin tasvir edildiği minyatürler arasındaki Diyarbakır (Artuklu) Sarayı'nın (1205) kapısının betimlendiği kapı tokmağı, (Çiz.1) ile yine El Cezeri tarafından 13.yüzyılın başında yapıldığı tahmin edilen Cizre Ulu Camisi'ne ait kapı tokmakları, Anadolu'daki İslami bir yapı üzerinde in-situ durumda tespit edilmiş en erken örnekler olarak bilinirler. Caminin çift kanatlı ana kapısının üzerinde yer alan tokmağın eşi, 1969 yılında çalınması üzerine kapı, önce Mardin Müzesi'ne, 1976 yılında ise İstanbul Türk İslam Eserleri Müzesi'ne nakledilerek koruma altına alınmıştır.[2] (Fot.1a,b).

[1] Tokmak ve halkların tarihçesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk.(Erginsoy, 1978, s.327-330, 345; H. Çal ve Ö. Çal, 2008, s. 8, 9.; Acun,1993, s.1-19).; Cizre'nin Ejderleri,2020, (Fot. 9a). Kurtbil, 2020,;Tekeli, 1999, s.282, Resim VIII.; Tarlakazan ve Tıngır 2018, s.118.; Başak, 2021, s.181).

[2] İgili kaynaklar için bk.Erginsoy, 1978, s.327-330; H.Çal ve Ö. Çal, 2008, s. 8,9.; Acun, 1993, s.1-19.

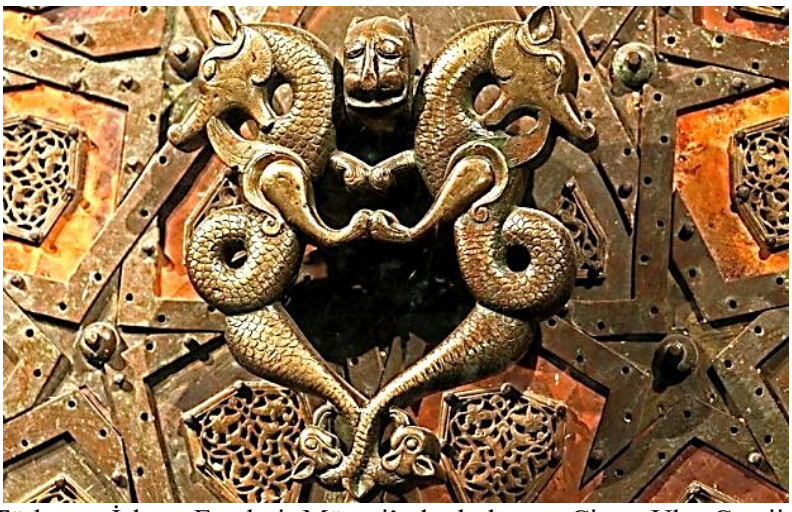

Çizim:1 **Fotoğraf:1a** **Fotoğraf:1b**

Çizim 1: Diyarbakır/Artuklu Saray kapısının betimlendiği minyatürdeki kapı tokmağı (Çal, 2011, s. 242, Fig.3) **Fotoğraf1a:** Sağ kanattaki tokmağın çalınmadan önceki durumu[3]. **Fotoğraf 1b**: Türk İslam Eserleri Müzesi'ndeki kapı[4]

Döküm tekniğiyle tunçtan yapılmış 24x28cm ebatlarına sahip tokmak, (URL-1:Cizre'nin Ejderleri, 2020, (Fot.1c) üstün bir işçilik sergilemektedir.

Fotoğraf 1c: Türk ve İslam Eserleri Müzesi'nde bulunan Cizre Ulu Camii Kapı Tokmağı (Tarlakazan ve Tıngır 2018, s.118)

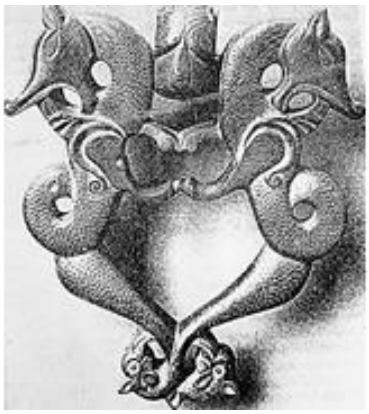
Çalınan tokmağın ikizi ise 1990 yılından beri Danimarka Kopenhag'daki özel bir müze olan David Samling Müzesi'nde bulunmaktadır (Fot.1d). Muhtemelen Güneydoğu Anadolu atölyelerinde Artuklular zamanında (1102- 1409) yapılmıştır. Cizre Ulu Camii tokmaklarına eş denecek kadar benzeyen Berlin Devlet Müzesi'nde yer alan bir tokmak da, Anadolu üretimi erken tokmaklar arasında zikredilebilir (Erginsoy, 1978, s.327-330, 445, Resim 173,174,220a,b,c,d). Cizre Ulu Camii tokmaklarından esinlenerek sonraki dönemlerde yapıldığı izlenimi veren Berlin Devlet Müzesi'ndeki tokmak dahil (Fot.2) her üç tokmağın kapıya, antitetik durumdaki ejderlerin arasına yerleştirilmiş stilize aslan/kaplan başı şeklindeki bir köçekle bağlantıları sağlanmıştır (Çal,H. ve Çal, Ö.2008, s.8,9). Başları sağa ve sola dönük durumda karşılıklı verilmiş olan ejderler, ağızları açık, rumi şeklindeki kanatları ısırır durumda, kuyrukları ise stilize edilmiş sivri kulaklı

[3] https://izlerveyansimalar.blogspot.com/2017/02/cizre-ulu-camiinin-ejderha-basl-tlsml.html (Erişim:24.05.2023)
[4] https://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=object;ISL;tr;Mus01;4;tr (Erişim:24.05.2023)

kartal/doğan başıyla son bulmaktadır.[5] Benzer bir kompozisyonda yapılmış olan Diyarbakır Sarayı'nın stilize edilmiş ejder figürlü kapı tokmaklarındaki ejderler, kanatsız olup yüzleri Cizre Ulu Camii tokmaklarından farklı olarak arkaya dönük değil, birbirine bakar durumda kanatsız, kuyruk kısımları ise kartal şeklinde değil, yılan kuyruğu şeklinde tasvir edilmiştir (Çiz.1).[6]

Fotoğraf:1d

Fotoğraf:2

Fotoğraf 1d: Kopenhag David Samling Koleksiyondaki Cizre Ulu Camii Kapı Tokmağı (Tarlakazan ve Tıngır, 2018, s.118) **Fotoğraf 2:** Berlin Devlet Müzesi'ndeki kapı tokmağı (Erginsoy, 1978, s.327-329).

1-Bulgular

Türkiye'nin önde gelen turizm destinasyonlarından Muğla'nın Marmaris ve Milas ilçelerinde yapılan saha çalışmalarında, geometrik, bitkisel, el ve figürlü olmak üzere farklı tür ve tipolojide çok sayıda tokmak ve kapı halkası tespit edilmiştir. Pirinç ve bronzdan döküm tekniği kullanılarak şekillendirilmiş tokmaklardan el ve kuş şeklinde olanların ele alındığı çalışmada; 19'u el, 1'de de kuş şeklinde olmak üzere çoğu in-situ durumda 20 tokmak ele alınmıştır. İncelenen tokmaklar, alanda yapılan çalışmalardaki tipoloji gözetilerek ayrıma tabi tutularak tiplerine göre genel özellikleri belirtildikten sonra, görselleri eşliğinde yurt içi ve yurt dışındaki benzerleriyle beraber tanıtılmaya çalışılmıştır.

El Şeklinde Olanlar: Birbirinden farklı ve ilginç örneklerin olduğu tokmaklar arasında en dikkat çekici olanların başında, genellikle bir kadın elinin bilekten itibaren görünecek şekilde tasarlanmış olan insan eli biçimli tokmaklar gelmektedir. Farklı tipolojideki birçok tokmak gibi, el şeklindeki tokmakların da, Avrupa'dan Anadolu'ya getirilip birçoğunun kalıbı çıkarılarak çoğaltılmış oldukları düşünülmektedir **(**Çal, 1999, s. 278). Diğer tokmaklardan, vurulduğunda sesin tok bir şekilde çıkmasını sağlamak için avuç içerisine yerleştirilen bir nar[7] (Fot.3) ya da bir küre ile ayrılan (Fot.4a,b) bu tokmak çeşidi, Anadolu'nun genelinde olduğu gibi Muğla'da yoğunlukta olan grubu oluşturur.

[5] Cizre Ulu Camii kapı tokmağı hakkında ayrıca bk. (URL-2: Kurtbil, 2020).
[6] Diyarbakır Artuklu Saray Kapısı tasvirleri için bk. (URL-3:Tekeli, 1999,s. 282, Resim VIII).
[7] Narın içindeki sayısız taneleriyle bolluk ve bereketi simgelediği, dolayısıyla eve gelecek olan kişilerin de bereketiyle geleceklerine inanıldığı düşünülmektedir (Çalış, 2020, s. 48).

Fotoğraf: 3 **Fotoğraf: 4a** **Fotoğraf: 4b**

[**Fotoğraf 3**:Avuç içinde narın olduğu tokmak örneği (Ekinci: 2019. s.160) **Fotoğraf 4a:** (Kılıç, 2022, s. 94) **Fotoğraf 4b: (**Başak, 2021, s.183, Fot.7)]

Milas'ta 13, Marmaris ilçesinde ise 4'ü in-situ durumda, 2 adedi ise koruma altına alınmak üzere, buradaki evlerden alınıp Kapurcuk Marmaris Kültür ve Gastronomi Evi'ne getirilenlerle birlikte toplam 19 adet el şeklinde yapılmış tokmak tespit edilmiştir. Tamamı döküm olan eserlerde farklı kalıp ve ölçüler kullanılmıştır. Bir bayan elinin bilekten itibaren görünecek şekilde tasarlandığı tokmaklarda tiplerin belirlenmesinde ayırt edici bir özellik olarak kullanılan kalıbın aynı tip içinde değerlendirilen örneklerden boyut ve detaylarında bazı ufak farklılıklar gözlemlenebilmektedir. Zengin bir çeşitlilik arz eden el şeklindeki tokmaklar; ekseriyetle bilek kısmında kumaştan bir giysi kolunun ucu görünür şekilde ve elbisenin kol ağzının üzerinde ise bir bileziğe yer verilmiş olarak tasarlanmışlardır. Başparmağın genellikle ayrı olduğu el şeklindeki tokmaklarda diğer parmaklar, bitişik ya da ayrı olabilmektedir. Çoğunlukla sol el şeklinde (Fot.5a,b,c,) tasarlanmış örneklerin yanı sıra, sağ el şeklinde tasarlanmış olanlar da yok değildir (Fot.5d,e). El şeklindeki tokmakların çoğunda, ya orta parmakta ya da yüzük parmağında birer yüzüğe yer verilmiştir (Fot.5a,b,c,d).

Fotoğraf:5a **Fotoğraf: 5b** **Fotoğraf: 5c** **Fotoğraf:5d** **Fotoğraf:5e**

Fotoğraf 5a,b,c,d,e: Sol ve sağ el şeklinde tasarlanmış el şeklindeki tokmaklardan örnekler.

Bilek kısmının düzenleniş şekline göre 8 tipin tespit edildiği tomaklar, yurt içi ve dışındaki benzer bazı örneklerin görselleri eşliğinde verilmiştir. Farklı tipleri olan el şeklindeki tokmaklarda tipoloji, konu hakkında yapılan yayınlar dikkate alınarak yapılmıştır.[8]

1.1-Dört Taç Yapraklı Çiçekli Bilezikli Tip: Türkiye genelinde en sık rastlanılan tiplerden biri olan bu tipteki tokmaklardan Milas merkezde 3 adet bulunmuştur. Marmaris'te

[8] Tipoloji hakkında ayrıntılı bilgi için bk.Çal, Halit (2001). "Hatay Kapı Halkaları ve Tokmakları", O*rtadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni, 25-27 Ekim 2000, Hatay*, C.1, s.173-187, 343-35

örneğine rastlanılmayan bu tipteki tokmaklar, ortalama 9x4,5cm ölçüleriyle el şeklindeki diğer tipler arasında daha küçük ve farklı kalıplar kullanılmalarıyla dikkat çekerler. Tamamı döküm ve sol el şeklinde olan bu gruptaki tokmaklarda el, bilek kısmında akant yaprağı şeklinde sonlanmaktadır. Aynı tipolojiye sahip örneklerden, son derece zarif bir işçilikle yapıldıkları anlaşılmasına karşın, ele alınan örneklerden biri hariç (Fot.6) diğer ikisi, üzerlerinde yer aldıkları kapılarla birlikte defalarca boyanmış olduklarından bazı ayrıntılar kalın boya tabakası yüzünden tam olarak seçilememektedir (Fot.7,8). Her üç örnekte de serçe parmağının yanındaki parmakta oval kaşlı birer yüzüğe yer verilmiştir.

El ile bilek arasında sınır oluşturan pileli elbisenin kol ağızları, düz olup yukarıda birer akant (kenger) yaprağıyla sonlandırılmıştır. Bileği örten elbisenin üzerindeki dört taç yapraklı tek kaşlı bilezik, bu tipin en karakteristik özelliği olarak öne çıkar. Parmakların ince ve hafif içe bükümlü yapıları, tokmakların birer kadın eli olduğuna işaret eder. Başparmaklarının ayrı, diğer parmakların birbirine bitişik olduğu, avuçlarında birer topun yer aldığı tokmaklarda benzer kalıplar kullanılmıştır.

Fotoğraf:6 **Fotoğraf:**7 **Fotoğraf:8**

Fotoğraf 6: Milas- Hacı Bedrettin Mah.1.Sakarya Cad. No:28, **Fotoğraf 7**:Milas -Hacı Bedrettin Mah.1. Sakarya Cad. No:16**, Fotoğraf 8**: Milas- Gümüşlük Mah. Gümüşlük Cad. No:53

Muğla'nın merkez ilçesi Menteşe'de çok sayıda örneğine rastlanılan (Fot.9,10,11,12,13) bu tipteki örneklere Muğla'nın dışında, başta Isparta olmak üzere (bk. Alav, 2014: 17,37, 39, 48, 50) Tosya (Fot.14), Isparta (Fot.15), Tokat, (Fot.16), Antalya (Akseki)17a,b) Ayvalık (Fot.18), Beypazarı (Fot.19), Mardin (Fot.20) ve (Lefkoşa (Fot.21) gibi değişik yerlerde rastlamak mümkündür.

Fotoğraf: 9 Fotoğraf:10 Fotoğraf: 11 Fotoğraf: 12 Fotoğraf: 13

Fotoğraf 9,10,11,12,13: Muğla merkez ilçe Menteşe'de yer alan Dört Taç Yapraklı Çiçekli Bilezikli Tip'te yapılmış el şeklindeki kapı tokmaklarından örnekler.

Fotoğraf:14 Fotoğraf:15 Fotoğraf: 16 Fotoğraf:17a Fotoğraf:17b

[**Fotoğraf 14:** Tosya (Kaya,2010, s.368**), Fotoğraf 15**: Isparta (Alav,2014, s.37), **Fotoğraf:16**: Tokat (URL-4:Özgen;2018, s.102), **Fotoğraf 17,a,b**: Akseki (Kılıç, 2020, s.371)]

Fotoğraf: 18 Fotoğraf: 19 Fotoğraf:20 Fotoğraf:21

[**Fotoğraf 18**: Ayvalık (Ataoğuz Çal, 2008, s.229), **Fotoğraf 19**: Beypazarı (Çal, 2004, s.362), **Fotoğraf 20**: Mardin (Ekinci, 2019, s.40), **Fotoğraf 21**: Lefkoşa (Özkıyıkcı, 2021, s.33)]

1.2- Baklava Biçimli Madalyonlu /Kaşlı Bilezikli Tip: Ele alınan tokmaklardan 5 adeti bu tiptedir. Tamamı sol el şeklinde olan bu tipteki tokmaklara, Marmaris'te örneğine rastlanılmamıştır. 14,5x4,5cm (Fot.22) ile 10x4,5cm (Fot,23,24,25,26) arasında ölçülere sahip tokmaklar, bilek düzenlemesi açısından benzer özellikler taşımalarına rağmen işçilikten kaynaklanan parmak yapılarındaki farklılıklar dikkat çekmektedir. Aynı tipte olmalarına rağmen 4 ayrı kalıbın kullanıldığı anlaşılan tokmaklarda; bilekte düz bir şekilde sonlanan elbisenin üzerinde abartılı olmayan enli düz bir bileziğe yer verilmiştir. Döküm tekniği ile şekillendirilmiş tokmaklardan boyalı olanlarda detaylar tam belli olmaz iken (Fot.24,25,26) boyasız olanlarda malzemesiyle beraber hemen her detay fark edilebilmektedir (Fot.22,23). Bileğe kadar inen elbiseler üst kısımda dilimli bir şekilde, kol ağızları ise düz olarak sonlanmaktadır. Farklı kalıpların kullanıldığı tokmaklardan iki örnek dışında (Fot.22,26) yüzüğe yer verilmeyen tokmaklarda, parmaklar hafif içe bükümlü ve avuçtaki topu tutar şekilde yapılmıştır.

Fotoğraf: 22 Fotoğraf:23 Fotoğraf: 24 Fotoğraf: 25 Fotoğraf: 26

Fotoğraf 22: Milas İlçesi Hayıtlı Mah. Ahmet Gazi Cad. No:1, **Fotoğraf 23**:Milas İlçesi, Kemerler Mah. Ahmet Çavuş Cad.No:19, **Fotoğraf 24**: Milas İlçesi, Şevketiye Mah. Eski Kant Cad. No: 4**, Fotoğraf 25:** Şevketiye Mah. Selamoğlu Sok. No: 4, **Fotoğraf 26**: Milas İlçesi Gazi Paşa Mah. Eski Hamam Sok. No:48

Birinci tipteki örneklere kıyasla fazla yaygın olmayan bu tipteki tokmaklara, el yapılarındaki bazı farklılıklar dışında, bilek düzenlemesi açısından benzer özellikler paylaşan örneklere, Menteşe (Fot. 27,28,29,30,31), Hatay (Fot.32), Isparta (Fot.33), Mardin (Fot.34) ve Ali Bey Adası (Fot.35,a,b,c) ile Kıbrıs'ta, Bellabais (Fot.36) ve Girne'de (Fot.37) karşılaşılmıştır.

Fotoğraf: 27 Fotoğraf:28 Fotoğraf: 29 Fotoğraf: 30 Fotoğraf: 31

Fotoğraf 27,28,29,30,31: Muğla merkez ilçe Menteşe'de yer alan Baklava Biçimli Madalyonlu Bilezikli Tip'te yapılmış el şeklindeki kapı tokmaklarından örnekler.

Fotoğraf: 32 Fotoğraf: 33 Fotoğraf: 34 Fotoğraf: 35a Fotoğraf: 35b

[**Fotoğraf 32:** Hatay (Çal, 2001,s.346) **Fotoğraf 33**:Isparta (Alav, 2014, s.109) **Fotoğraf 34:** Mardin, (Ekinci, 2019, s. 28) **Fotoğraf 35 a,b;** Ayvalık (Efe,2019, s.154-155**)**]

Fotoğraf: 35c **Fotoğraf: 36** **Fotoğraf: 37**

[**Fotoğraf 35c**: Ayvalık (Ataoğuz Çal, 2008, s.238),[**Fotoğraf 36:** Bellabais (Özkıyıkçı, 2021, s.27, **Fotoğraf 37:**Girne (Ozkıyıkçı, 2021, s.31]

1.3-Tek Kaşlı Enli Bilezikli Tip: Merkez ilçe Menteşe'de çok sayıda örneğine rastlanılmasına karşın araştırmaya konu olan ilçelerden ise sadece Milas'ta rastlanılmıştır. Menteşe'de 4 örneği tespit edilen bu tipteki tokmaktan Milâs'ta 1 örnek bulunmuştur. Menteşe'deki örnekler gibi sol el şeklinde ve diğer tipteki örneklere nazaran daha büyük oluşu bu tokmak tipini diğer tokmaklardan ayıran özelliklerden biri olarak dikkat çekmektedir. 15x5 cm ölçülere sahip olan tokmağın el yapısı, diğer örneklere nazaran biraz kaba bir görüntü sergiler (Fot.38). Bronzdan döküm tekniği ile yapılmış olan tokmak, kapıya bilek kısmından menteşe ile tespit edilmişlerdir. Bilek kısmındaki tek kaşlı kalın bir bilezik, bileği örten kalın kumaştan elbisenin kol ağzını sıkarak pileler oluşturmuştur. Başparmağın ayrı olduğu tokmakların orta parmağında, elin büyüklüğüyle orantılı enli klasik alyans türü bir yüzüğe yer verilmiştir. Kalın bir boya tabakasıyla kaplı olan yüzeyinde yer yer boyaların aşındığı görülmektedir.

Bu tipte olan tokmaklara; Menteşe (39, 40, 41, 42), Ayvalık (Fot.43), Kırklareli (Fot.44), Kastamonu (Fot.45), Tokat (Fot.46), Mardin (Fot.47) Edirne (Fot.48) ve Karabük (Fot.49a,b) gibi Türkiye'nin değişik yerlerinde rastlamak mümkündür. Tüm örnekler sol el şeklinde ve orta parmaklarında alyans şeklinde birer yüzükle verilmişlerdir. Tokmakların göze çarpan en belirgin ortak özelliklerinden biri ise bileği örten elbisenin pileli kol ağzı ve elbise üzerindeki tek kaşlı enli bileziklerdir. Söz konusu örnekler, genel hatlarıyla benzer özellikler paylaşmalarına karşın, özellikle parmakların işleyişinde işçilikten kaynaklı bazı farklılıklar göze çapmaktadır (bk.Fot.38, 41, 44).

Fotoğraf 38: Milas İlçesi Hacı Bedrettin Mah. Cami Sok. No: 4

Fotoğraf: 39 **Fotoğraf: 40** **Fotoğraf: 41** **Fotoğraf: 42**

Fotoğraf 39,40,41,42: Menteşe'de bulunan Tek Kaşlı Enli Bilezikli Tip şeklinde yapılmış el şeklindeki kapı tokmaklarından örnekler

Fotoğraf: 43 **Fotoğraf:** **44 Fotoğraf: 45** **Fotoğraf: 46**

Fotoğraf: 47 Fotoğraf: 48 Fotoğraf: 49a Fotoğraf: 49b

[**Fotoğraf 43:** Ayvalık (Ataoğuz Çal,2008, s.228), **Fotoğraf 44**: Kırklareli (H.Çal ve Ö.Çal,2008, s.80), **Fotoğraf 45**:Kastamonu (Ataoğuz Çal, 2004, s.500), **Fotoğraf 46**:Tokat (URL-4:Özgen,2018, s.102), **Fotoğraf 47:** Mardin (Ekinci,2019,s.32), **Fotoğraf 48:** Edirne (Sarıca, ,2019, s.202), **Fotoğraf 49a,b**:Karabük (Kılıç, 2022, s. 94)]

1.4-Oval Kaşlı Bilezikli Tip: Türkiye genelinde en çok görülen tip olmasına karşın, araştırma yapılan ilçelerden sadece Marmaris'te 1 örneğine rastlanılmıştır. İlçedeki evlerden birinden alınıp Kapurcuk Marmaris Kültür ve Gastronomi Evi'nde koruma altına alınmış olan tokmak (Fot.50), benzer tipolojiye sahip diğer örneklerdeki gibi 10x4 cm ölçülere sahip olup döküm tekniği ile şekillendirilmiştir. Serçe parmakların yanındaki parmakta (yüzük parmağında) abartılı olmayan tek taşlı birer yüzüğün bulunduğu bu tipteki tomakların en belirleyici özelliklerinden biri, bilek kısmındaki oval kaşlı ve neredeyse tüm bileği kaplayan geniş bir bileziğe yer verilmiş olmasıdır. Bu özellikleri ile diğer tiplerden ayrılan tokmakların bir başka özelliği ise parmaklar içe doğru tam kıvrılmış olarak yapılmadığından, diğer tipteki tokmaklardan biraz daha uzun ve ince bir görünüm sergilerler. Bileği örten elbisenin kol ağzı, kalın bilezik altında neredeyse hiç belli olmaz iken, üst kısımda düzgün kıvrımlı yapısıyla üstten sanki dilimli yarım bir kubbe görüntüsü sunar. Avuçta top olan bu gruptaki tokmakların başparmakları genellikle ayrı, diğer parmaklar ise işçiliğe göre yapışık ya da araları hafif açık olabilmektedir.

Fotoğraf 50: Marmaris İlçesi Kapurcuk Marmaris Kültür ve Gastronomi Evi Tepe Mahallesi 43. Sokak No: 28/A

Dört taç yapraklı çiçekli bilezikli tipten sonra, Türkiye genelinde en fazla görülen bu tipteki tokmaklar, el şeklindeki diğer tokmaklardan farklı olarak tamamı *sağ el* şeklinde yapılmışlardır. Bu tipin görüldüğü başlıca merkezler olarak; Mardin (Fot.51), Divriği (Fot.52), Beypazarı (Fot.53), Kastamonu (Fot.54), Hatay (Fot.55), Ayvalık (Fot.56), Şirince (Fot.57), Gaziantep (Fot.58), Kayseri (Fot.59), Şanlıurfa (Fot.60) gibi birçok il ve ilçede bu tipteki tokmakların haberleşme aracı olarak kullanıldıkları görülmektedir. Bu tipteki tokmaklardan birine Manisa semt pazarında bir satıcının tezgâhında da rastlanılmıştır (Fot.61a,b).

Fotoğraf: 51

Fotoğraf: 52

Fotoğraf: 53

Fotoğraf: 54

Fotoğraf: 55

Fotoğraf: 56

Fotoğraf: 57

Fotoğraf: 58

Fotoğraf: 59

Fotoğraf: 60

Fotoğraf: 61a

Fotoğraf: 61b

[**Fotoğraf 51**: Mardin (Ekinci,2019, s.26) **Fotoğraf 52**: Divriği (Denktaş, 2005, s.134 **Fotoğraf 53:** Beypazarı (Çal,2004, s.363), **Fotoğraf 54**:Kastamonu (Yeni ve Çetin,2016, s.298), **Fotoğraf 55:** Hatay (Çal,2001, s.346), **Fotoğraf 56:** Ayvalık (Çal, 2008, s.228), **Fotoğraf 57:** Şirince (G.Kaya,2010, s.369), **Fotoğraf 58**:Gaziantep (G.Kaya,2010, s.369), **Fotoğraf 59**: Kayseri

(Birdevrim, 1997, s.76, Res.34.), **Fotoğraf 60**:Şanlıurfa (Ekici, 2019, s.26)] **Fotoğraf 61a,b:** Manisa Semt Pazarından

1.5- Fiyong kaşlı -Düz Bilezikli Tip: Gerek yurt içi gerekse yurt dışında çok sayıda örneğine rastlanılan bu tipteki tokmaklara, saha çalışması yapılan ilçelerden sadece Milas'ta rastlanılmıştır. İki örneğine rastlanılan bu tipteki tokmakların en belirgin özelliği, bilek kısmındaki elbisenin kol ağzı üzerindeki bileziğin, kaş kısmının fiyonk şeklinde olmasıdır. Her iki örneğinde sağ el şeklinde olduğu tokmaklarda yüzük detayından farklı kalıplar kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. 15x6,5cm (Fot.62) ile 16x 8,5cm (Fot.63) ölçülerindeki tokmaklarda Parmaklar, hafif içe doğru bükümlü ve avuçtaki topu tutar şekilde yapılmıştır. Şevketiye Mahallesi Musalla Sokak No: 2'de bulunan tokmak, üzerinde yer aldığı kapıyla birlikte birçok kez boyanmış olduğundan, yapım malzemesi ile yüzük gibi bazı detaylar çok zor seçilebilmektedir.

Fotoğraf: 62

Fotoğraf: 63

Fotoğraf 62:Milas, İsmet Paşa Mah. Atatürk Bulvarı No:22. **Fotoğraf 63**: Milas, Şevketiye Mah. Musalla Sok. No:2

Ulaşılan örneklerden Oval Kaşlı Bilezikli Tip'te olduğu gibi tamamının sağ el şeklinde yapılmış olduğu anlaşılan bu guruptaki örneklere; Safranbolu (Fot.64), Taşköprü, (Fot.65a,b), Cunda Adası (Fot.66), Gaziantep (Fot.67), Urfa (Fot.68a,b), Mardin (Fot.69) Malatya (Fot.70), Isparta (Fot.71) ve Hatay (Fot.72) gibi, Anadolu'nun dört bir yanında görülen bu tipteki tokmaklara Barselona (Fot.73) örneğinde olduğu gibi yurt dışında da rastlanılmıştır.

Fotoğraf: 64

Fotoğraf: 65a

Fotoğraf: 65b

Fotoğraf: 66

Fotoğraf: 67

Fotoğraf: 68a

Fotoğraf 68b

Fotoğraf: 69

Fotoğraf: 70

Fotoğraf: 71

Fotoğraf: 72

Fotoğraf: 73

[**Fotoğraf 64:**Safranbolu (Kılıç,2022, s. 90) **Fotoğraf 65a,b**:Taşköprü (Yeni ve Çetin, 2016,s.298), **Fotoğraf 66**: Cunda Adası (Ataoğuz Çal, 2008, s.229) **Fotoğraf 67:** Gaziantep (Özkıyıkcı, 2021, s.28), **Fotoğraf 68a,b:** Şanlıurfa (URL- 5:Selvi ve Melikoğlu, 2017, s.1006**), Fotoğraf 69**:Mardin (Çalış, 2020, s.48), **Fotoğraf 70**: Malatya (URL-6: İskenderoğlu, 2009, s.54), **Fotoğraf 71:** Isparta (Alav,2014, s.52), **Fotoğraf 72:** Hatay (Çal, 2001,s.344), **Fotoğraf 73:** Barselona (Ekinci,2019, s.159)]

1.6- Tek Sıra Habbeli Bileklikli Tip: İnci bilezikli tip olarak da adlandırılan (Çal, 2001, s.174, Res.7) bu tipteki tokmaklara Marmaris'te üç (Fot.74,75,76), Milas'ta ise iki örneğine rastlanılmıştır (Fot.77,78). Bu tip tokmakların en belirgin özelliği, bilek kısmındaki elbisenin kol ağzı üzerinde yer alan tek sıra boncuk (habbeli) dizili bir bilekliğin yer almasıdır. Döküm olan tokmaklarda, yapım malzemesi olarak bronz, pirinç ve demir kullanılmıştır. Diğer tokmaklara nazaran boyut olarak daha küçük yapılmışlardır. En küçüğü 9x4cm (Fot.77) en büyüğü ise 11x6 cm (Fot.76) ölçülerindedir. En dikkat çekici olanı, Marmaris ilçesi Kale Mahallesi Barbaros Sokak No:68'de bulunan tokmaktır. Pirinçten döküm tekniği ile yapılan tokmak, dört parmaklı olarak yapılmış olup sağ ya da sol el mi olduğu tam anlaşılamamaktadır (Fot.75). Bu tokmakta kullanılan kalıpla birlikte üç farklı kalıp kullanılmıştır. Araştırma yapılan ilçelerde az sayıda örneğine rastlanılmasına karşın, Isparta (Fot.79), Urfa (80), Gaziantep (Fot.81), Cunda (Fot.82), Ankara (Fot.83), Mardin (Fot.84), Safranbolu (Fot.85) ve Lefkoşa (Fot.86) gibi sahil bölgeleri başta olmak üzere yurt içi ve dışında çok sayıda örnek mevcuttur.

Fotoğraf:74 Fotoğraf:75 Fotoğraf:76 Fotoğraf:77 Fotoğraf:78

Fotoğraf 74: Marmaris Kale Mah. 26.Sok. No:60. **Fotoğraf 75:** Marmaris Kale Mah. Barbaros Sok. No:68. **Fotoğraf 76**: Kale Mah.26.Sok.No: 04, **Fotoğraf 77**: Milas Ahmet Çavuş Mah. Mescit Sok. No:5. **Fotoğraf 78:** Milas Hayıtlı Mah. Köprüler Meydanı No:5

Fotoğraf:79 Fotoğraf:80 Fotoğraf:81 Fotoğraf:82 Fotoğraf:83

Fotoğraf: 84 Fotoğraf: 85 Fotoğraf: 86

[**Fotoğraf 79**: Isparta (Alav, 2014, s. 53), **Fotoğraf 80**: Urfa (URL-5:Selvi-Melikoğlu,2017, s.1006), **Fotoğraf 81:** Gaziantep (Özkıyıkcı, 2021, s.29), **Fotoğraf 82**: Cunda (Özkıyıkcı, 2021, s.33), **Fotoğraf 83**: Çankırı (URL-7: Evecen-ve Acar,2020, s.35), **Fotoğraf 84:**Mardin (Ekinci, 2019, s.36), **Fotoğraf 85**: Safranbolu (Kılıç, 2022, s.92), **Fotoğraf 86**: Lefkoşa (Ozkıyıkçı,2021, s.30)]

1.7- Düz Bilezikli Tip: Sadece Marmaris'te bir örneğine rastlanılan bu tip, Türkiye genelinde de diğer tipteki örneklere nazaran daha az görülmektedir. Bronzdan yapılan tokmak, 15,5x9,5cm ölçülerindedir. Bilek kısmı düz olan tokmağın bileğini, elbisenin kol ağzı üzerindeki üç düz bilezik süslemektedir. Sağ el şeklindeki tokmağın parmakları, diğerlerinden farklı olarak, bitişik verilmiş, parmak araları derin yivlerle ayrılmaya çalışılmıştır. Yüzüğe yer verilmeyen parmakların işlenişi dışında, tokmağın öne çıkan önemli özelliklerinden biri de elin üzerindeki üç satır halinde alttan yukarıya doğru istifli, sülüs hatlı ما شاء الله "Maaşallah" yazısının yer almasıdır. (Fot.87) Yazı içeriği ve yüzeye işlenişi bakımından farklı olsa da, özellikle parmakların

veriliş şekli bakımından benzer bir örneğine Hatay'da (Fot.88), yivli parmak yapısı ve bilekteki düz bilezikli bilek yapısı ile de Mardin Müzesi'nde rastlanılmıştır (Fot.89).

Fotoğraf 87: Marmaris ilçesi, Kale Mahallesi Barbaros Sokak No:19

Fotoğraf: 88

Fotoğraf 88: Hatay (Çal, H. 2001,347)

Fotoğraf: 89

Fotoğraf 89: Mardin (Ekici,1019,30)

1.8- Tırtıklı Bilezikli Tip[9]**:** Saha çalışmasında İn-situ durumda tespit edilemeyen az sayıdaki tokmak örneklerinden biri olan tokmak, Tepecik Mahallesi 43. Sokak No: 28/A 'da yer alan Marmaris Kültür ve Gastronomi Evi'nde sergilenmektedir (Fot.90). Sol el şeklindeki tokmak, 14x 6cm ölçülerinde, bronzdan döküm tekniği ile yapılmıştır. Yüzeyi patinalı olan tokmağın kondisyonu iyidir. Orta parmakta yüzüğe yer verilen elin başparmağı diğer parmaklardan ayrı olarak verilmiştir. Kaba bir işçilik sergileyen tokmağın bilek kısmında yer alan elbisenin kol ağzındaki pile yapısı, diğerlerinden farklı olarak geniş, derin olmayan dikine yivlerle verilmeye çalışılmıştır. Yivli kumaş yapısının ortasında, yüzeyi tırtıklı iki ince bileziğe yer verilmiştir. Diğer tokmak tiplerine nazaran fazla yaygın olmayan bu tipin örneklerine; Balıkesir'in Ayvalık ilçesi sınırlarında yer alan Cunda Adası (Fot. 91) ve Isparta'da (Fot. 92) rastlanılmıştır. Eş bir örneğinin de Afyonkarahisar'daki bir evde de olduğu belirtilmiştir (Ataoğuz Çal, 2008, s.230).

[9] En az görülen tokmak tiplerinden biri olan bu tip ile ilgili kaynaklarda her hangi bir tipolojiye rastlanılmamıştır. Konu hakkında yapılan araştırma ve yayımlarda, tipolojinin bilek düzenlemesine göre belirlendiği dikkate alınarak bu isimlendirme yapılmıştır.

Fotoğraf 90: Marmaris İlçesi, Tepecik Mahallesi 43.Sok.No:28/A

Fotoğraf: 91 **Fotoğraf:92**

Fotoğraf 104: Ayvalık (Ataoğuz Çal, 2008, s.230), **Fotoğraf 105**: Isparta (Alav,2014, s.57)

2-Kuş Şeklinde Olan Tip: Bu tipteki tokmaktan sadece bir örneğe rastlanılmıştır. Milas ilçesi, Ahmet Çavuş Mahallesi Karanfil Sokak No:16'da yer alan bir evin iki kanatlı demir kapısını süsleyen tokmak, 8,5x3,5 cm ebatlarında pirinç malzemeden döküm tekniğinde yapılmıştır. Kanatları açık, baş aşağı olarak ayaklarından kapıyla bağlantısı sağlanmıştır. (Fot.93) Diğer tokmak ve aynalıklarda olduğu gibi yakın ya da birebir aynı kalıp kullanılarak yapılmış bir örneğine rastlanılmamışsa da benzer özellikler gösteren bir örneğine Ayvalık'ta (Fot.94) kanatlarının açık ve uçar durumda verilmesi yönüyle ortak özellikler sergileyen bir tokmak da Edirne'de bulunmuştur (Fot. 95).

Fotoğraf 93: Milas, Ahmet Çavuşoğlu Mahallesi Karanfil Sokak No:16

Fotoğraf 94: Ayvalık (Mervenur, 2019, s.66)

Fotoğraf 95: Edirne (Sarıca, 2019, s.1044)

Fotoğraf 96: Gaziantep Bakırcılar Çarşısı'ndan (2022)

Fotoğraf: 97a

Fotoğraf: 97b

Fotoğraf 97a,b: Manisa Semt pazarında satılan tokmaklardan örnekler (2022)

Sonuç

Çalışmada, Milas ve Marmaris ilçelerinde 2017-2018 yarında yapılan saha çalışmalarında tespit edilen 19'el, 1 adeti ise kuş şeklinde olmak üzere toplam 20 tokmak, Türkiye başta olmak üzere bazı ülkelerdeki benzer örneklerin görselleri eşliğinde irdelenmeye çalışılmıştır.

Dışarıdan gelenlerin, hane halkını haberdar etmek amacıyla kullanılmalarının yanı sıra, kapıların süsleme kompozisyonlarının tamamlanmasına da katkı sağlayan aksamlardan olan tokmaklarda, benzer kalıplar kullanılarak çoğaltılmış olanların yanında, ünik kalıplar kullanılarak yapılmış örneklerde mevcuttur. Ele alınan örneklerde, bilek kısmındaki düzenlemeye göre 8 ayrı tip belirlenmiştir. Farklı şekildeki diğer tokmaklar gibi bu tokmaklarında ekseriyetinin Avrupa'dan ithal edildikleri ya da onlardan öykünerek yerli atölyelere yapıldıkları düşünülmektedir (Çal, 1999, s.278). Aynı, ya da benzer kalıplar kullanılmış olduğundan ve üzerlerinde tarihlendirmede yardımcı olabilecek bir bulguya rastlanmadığından, kesin bir tarihlendirmede bulunulmaktan kaçınılmıştır. Tekrar kullanılabilmeleri hatta başka yerlere taşınabilmelerinden dolayı salt in-situ durumda tespit edildikleri yapıların tarihini dikkate alarak, menşei ve tarihlendirilmelerini yapmak da çok sağlıklı görülmemiştir. Ancak Türkiye'deki tarihi belli olan en erken örneklerin 19.yüzyıldan önceye gitmediği göz önünde bulundurulduğunda incelen örneklerin de 19. yüzyıl ve sonrasına ait oldukları söylenebilir.

Malzeme, yapım ve süsleme tekniği açısından çağdaşı tokmaklarla benzer özellikler paylaşan tokmakların yüzeyi patinalı olanların bezemeleri ve malzemeleri net bir şekilde anlaşılmasına karşın, üzerlerinde yer aldıkları kapılarla birlikte defalarca boyanış olanların ise hangi malzemeden yapılmış oldukları dahi belirlenmekte zorlanılmıştır. İncelenen eserlerin çoğu, in-situ durumda olduklarından yerlerinden alınıp laboratuvar ortamında arkeometrik değerlendirilmeleri yapma imkânı olmadığından, gerek yerinde yapılan incelemeler gerekse konu hakkında yapılan çalışmalarda, benzer örneklerin malzeme bilgisinden hareketle, yapım malzemeleri belirtilmeye çalışılmış olup büyük çoğunluğunun pirinçten, bir bölümünün ise tunçtan döküm tekniği ile yapılmış oldukları anlaşılmıştır.

Bazı erken örneklerin görselleri eşliğinde tokmakların tarihçesine de değinilmiş olan çalışmada, örnekler tipolojik ayrıma tabi tutularak tanıtılmıştır. Tekrardan kaçınmak adına incelenen eserleri tek tek tanıtmak yerine, genel özelliklerine vurguda bulunularak yurt içi ve yurt dışındaki benzer örnekleri eşliğinde sunulmaya çalışılmıştır. 8,5x3,5 cm ile 16x8,5 cm arasında değişen ölçülere sahip olan tokmakların ekseriyeti sol el şeklinde yapılmıştır. Birbirinden zarif ve farklı tipleriyle dikkatleri üzerine çeken tokmaklar, gerek boyut gerekse yapım, süsleme ve kullanılan malzeme açısından başta Ayvalık olmak üzere (Ataoğuz Çal, 2008, s.226) Divriği, Kula, Safranbolu, Şanlıurfa, Diyarbakır, Kastamonu, Beypazarı, Isparta, Mardin, Ankara ve Antalya gibi Anadolu'nun birçok yöresindeki tokmaklarla ortak özellikler sergilerler. Dokuz ayrı tipin belirlendiği ildeki tokmakların büyük bir bölümü sol el şeklinde olmasına rağmen, diğer şehirlerde olduğu gibi Oval Kaşlı Bilezikli Tip ile Fiyong Kaşlı -Düz Bilezikli tipteki tokmakların tamamı sağ el şeklinde yapılmıştır.[10]

Batılılaşma dönemi ile birlikte Avrupa'dan ithal edildikleri, sonrasında aşırı rağbet görmeleri üzerine, talebi karşılamak için yerel atölyelerde kalıpları alınarak çoğaltılmış oldukları düşünülen el şeklindeki tokmaklar, aynı tipolojiye sahip oldukları halde, detaylarda, işçilikten kaynaklanan bazı farklılıklar gösterebilmektedirler. İthal olanların dışında, özellikle günümüze kadar ulaşabilmiş çok sayıdaki örnek dikkate alındığında, bu tipteki tokmakların Anadolu'nun birçok bölgesinde yerel ustalar tarafından, talepler doğrultusunda değişik malzemeden farklı tarihlerde yapılmış oldukları anlaşılmaktadır.

[10] Tokmak biçimleriyle ilgili detaylı bilgi için bk. Çal, 1999, s. 275-284.

Şehirleşmeyle birlikte, yatay mimariyle yapılmış geleneksel Anadolu evlerinin yerini dikey mimariye bırakması sonucunda, en gözde haberleşme araçlarından olan tokmaklar da yerini, günümüzde teknolojiye bağlı gelişim gösteren başka haberleşme araçlarına bırakmıştır. Salt işlevleriyle değil, ait oldukları dönemin estetik değerlerini ve ait oldukları kültürün somut birer göstergeleri olarak, temsil ettikleri kültürü anlamaya katkı sağlayan tokmaklar, artık kapılarda değil, bakır eşyaların onarılıp satıldığı çarşılarda (Fot.96), semt pazarlarında (Fot.97a,b) ya da müze ve özel koleksiyonerlerin vitrinlerinde yer almaya başladılar. Deprem ya da yangın gibi yıkım gücü fazla olan olayların yanı sıra ait olmaları gereken yerlerinden hırsızlar ya da bizzat sahipleri tarafından hurdacılara veya koleksiyonerlere satılan tokmakların gelecek kuşaklara aktarılması için gerekli hassasiyetin gösterilerek korunmaları sağlanmalıdır.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers:

1. Yazar/First author % 60

2. Yazar/Second author % 40

2. Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the authors).

Kaynakça

Acun, H. (1993). Ejder motifli kapı tokmakları ve değişik örnekler. *Sanat Tarihinde İkonografik Araştırmalar Güner İnal'a Armağan*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1-19

Alav, A. (2014). *Geleneksel Isparta evlerinde kapı tokmakları*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Geleneksel Türk Sanatları Ana Sanat Dalı

Ataoğuz Çal, Ö. (2004). Kastamonu şehri kapı halkaları ve tokmakları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *12*(2) 485-504.

Ataoğuz Çal, Ö. (2008). Ali Bey Adası (Ayvalık) kapı halka ve tokmakları. *Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (25), 225-240.

Başak, O. (2021). Muğla evlerindeki (Merkez Menteşe ilçesi) el biçimli kapı tokmakları. *Sanat Tarihi Dergisi*. 30 (1) , 175-203 https://dergipark.org.tr/tr/pub/std/issue/62342/775319

Birdevrim, A.(1997). *Anadolu kapı tokmakları ve bu formlardan yola çıkarak çağdaş seramik öneriler,* [Yayımlanmamış yüksek lisan tezi]. Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Seramik ve Cam Ana Sanat Dalı,

Çal, H. (1999). Osmanlı kapı halkaları ve kapı tokmakları. *Osmanlı, C.11*, 275-284. Yeni Türkiye Yayınları.

Çal, H. (2001). Hatay kapı halkaları ve tokmakları. *Ortadoğu'da Osmanlı Dönemi Kültür İzleri Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri*, (1),173-188.

Çal, H. (2004). Beypazarı şehrinde kapı halkaları ve tokmakları. *Cumhuriyetin 80.Yılında Her Yönüyle Ankara*, 214-226.

Çal, H. & Çal, Ö. (2008). *Trakya bölgesi kapı tokmakları ve çekecekleri*. Atatürk Kültür ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

Çal, H. (2011). Animal style in Turkish door handles, *14th International Congress of Turkish Art* Paris, Collége de France 19-21 September 2011 235-248

Çalış, E. (2020). Sakıp Sabancı Mardin kent müzesi Dilek Sabancı sanat galerisi'nde bulunan kapıların tamamlayıcı metal öğelerinden örnekler. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1) 44-57.

Denktaş, M. (2005). Divriği'nin kapı tokmakları ve kapı halkaları. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (19), 113-139.

Erginsoy, Ü. (1978). *İslam maden sanatının gelişmes*i. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Efe, M. (2019). *Geleneksel Ayvalık konut mimarisinde kapı ve kapı tokmaklarının tipoloji*si, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İzmir Demokrasi Üniversitesi/Fen Fen Bilimleri Enstitüsü.

Ekinci, E. (2019). *Geleneksel Mardin evlerinde kapı tokmakları ve halkaları.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dicle Üniversitesi /Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Göktaş Kaya L. (2010). Geleneksel kapı halkaları ve tokmakları. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (12), 341-369.

İskenderoğlu, L. (2006), Malatya evlerinin kapı tokmakları, *1. Sanat Tarihi Sempozyumu, Ege Üniversitesi*, s.7–9. 47-60.

Kılıç, S. (2020). Akseki Sarı Hacılar, İbradı, ormana geleneksel sivil mimarlık konutlarındaki kapı tokmakları ve kapı halkaları, (Ed. Bedia Koçakoğlu, Diren Çakılcı), *Antalya Kitabı, Antalya'da Doğa ve Medeniyet* 3, 357-375.

Kılıç, D. (2022). *Karadeniz bölgesi geleneksel konutlarında kapı tokmaklarının tasarım ve cinsiyet bağlamında incelenmesi (Kastamonu ve Safranbolu örneği)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İç Mimarlık Ve Çevre Tasarımı Anabilim Dalı İç Mimarlık Ve Çevre Tasarımı Tezli Yüksek Lisans Programı.

Özkıyıkçı, S.(2021). *Kapı tokmaklarının incelenmesi ve baskı resme yansımaları*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Yakın Doğu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sanat Ve Tasarım Anasanat Dalı.

Sarıca, A.(2019) Payitaht Edirne'de geleneksel kapı halkaları ve tokmakları, *Route Educational and Social Science Journal*,2019, 6(7),1036-1053.

Tarlakazan, B. E. & Tıngır M. (2018). Selçuklu izleri taşıyan kimi belediye amblemlerindeki sembollerin tarih, kültür ve tasarım açısından incelenmesi, *Erzincan Üniversitesi Sosyal Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (ERZSOSDE) XI-I:111-128.

Yeni, Ö., & Çetin,Y. (2016). Kastamonu Taşköprü ilçe merkezinde yer alan geleneksel kapı tokmakları. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (37), 278-298.

İnternet kaynakçası

URL-1: "Cizrenin Ejderleri". https://www.aydinlik.com.tr/cizre-nin-ejderleriikizlerini-cagiriyor-yasam-subat-2018-1 (Erişim: 28.04. 2020).

URL-2:Kurtbil, Z.H.(2020). "Cizre Ulu Camii". https://islamansiklopedisi.org.tr/ulucami. (Erişim:20 06. 2020).

URL-3:Tekeli, S. (1999). "Amîd (Diyarbakır) Sarayının kapısı" . Erdem, 12 (34) , 277-284 . Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/erdem/issue/44365/548658 (Erişim: 25.05. 2023)

URL-4:Özgen, M. (2018). "Geleneksel Tokat evlerinde kapı tokmakları". https:// dergipark. org.tr/en/download/article-file/445616. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi, 2018, Cilt: 11, Sayı: 21, 87-104 (Erişim: 09. 07. 2020).

URL-5: Selvi, Y & Melikoğlu, Y. (2017) "Şehrin estetik nesneleri: Şanlıurfa'da tarihi kapı tokmakları ve halkaları". https://www.sosyalarastirmalar.com/articles/aesthetic-objects-of-the-border-historical-door-knockers-and-rings-inanliurfa.pdf (Erişim:27.07. 2023).

URL-6:İskenderoğlu,L.https://9lib.net/document/zkw6e37e-malatya-evleri%CC%87ni%CC%87n-kapi-tokmaklari-levent-i%CC%87skendero%C4%9Flu.html. Sanat ve İnsan Dergisi Journal of Art and Human2009 -1(1)| ISSN 1309 -7156 (Erişim: 25.07.2023)

URL-7:Evecen, A. ve Acar, M. "Kültürle giydirilmiş bedenler." https://iksadyayinevi.com/wp-content/uploads/2020/03/k%C3%BClt%C3%BCr-3.pdf (Erişim:01.07. 2023).